

ЛІТЕРАТУРА

1. Ейхельман О. Вступ до проекту конституції УНР // Народна справа. – 1920. – 14 жовтня. 2. Ейхельман О. Вступ до проекту конституції УНР // Народна справа. – 1920. – 20 жовтня. 3. Ейхельман О. Енциклопедія права: Курс читання проф. О. Ейхельмана на 1-му семестрі економічно-кооперативного відділу Української господарської академії в ЧСР. – Подєбрати, 1923. – 84 с. 4. Ейхельман О. Нові шляхи українського державного права (Звіт з Українського Правничого З'їзду у Празі) // Життя і право. – Львів, 1934. – Ч.1. – С.12–13. 5. Ейхельман О. Проект Конституції – основних державних законів Української Народної Республіки. – Київ–Тарнів, 1921. – 96 с. 6. Ейхельман О. Реформа місцевого самоврядування, на підставі демократично-республіканської державности. – В кн.: Ювілейний збірник в честь професора Станіслава Дністрянського, піднесений ювілярові з приводу його 25-літнього ювілею наукової діяльності професорами факультету права і суспільних наук УВУ в Празі. – Прага: Вид-во державної друкарні в Празі, 1932. – 81 с. 7. Конституційні акти України. 1917–1920. Невідомі конституції України. – К.: Філософська і соціологічна думка, 1992. – 272 с. 8. Присяжнюк А.Й. Деякі аспекти державного будівництва у сфері забезпечення безпосередньої демократії за проектом Конституції УНР О. Ейхельмана // Вчені записки Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського. Серія «Юридичні науки». – Сімферополь: Таврійський національний університет ім. В.І. Вернадського, 2007. – Т.20(59). – № 1. – С. 50–56.

УДК 94+070 (09)+351.858 (477.83/86) «18-19»

О. Хімяк

Національний університет “Львівська політехніка”

ГАЗЕТА “ДІЛО” ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ СВІДОМОСТІ УКРАЇНЦІВ ГАЛИЧИНИ (КІНЕЦЬ ХІХ – ПОЧАТОК ХХ ст.)

© О.Хімяк.; 2009

Досліджується спроба аналізу тематики українського щоденного часопису «Діло» і його впливу на соціальні та політичні погляди населення.

The research work is the analysis of Ukrainian themes in a daily periodical «Dilo» and its influence on social and political views of the nation.

Важливим чинником суспільно-політичного життя української громадськості Галичини у процесі її національного пробудження та боротьби за державну незалежність і соборність України була преса. Власне ця обставина зумовлює важливість та наукову значущість дослідження ролі преси у національному самоусвідомленні українців Галичини та у зростанні національно-визвольного руху на зламі ХІХ–ХХ ст.

Традиційно історики вивчають пресу переважно як джерело, а не як важливий чинник суспільно-політичного життя, елемент культурного розвитку та політичної боротьби. Саме такий підхід до вивчення преси дає можливість глибше та повніше збагнути зміст суспільних процесів. У національному самоутвердженні українців-галичан значення преси підсилювала та обставина, що галицькі українці були частиною народу бездержавного, політично поневоленого, і тому часописи ставали чи не єдиним чинником національного самоусвідомлення й самоорганізації народу, потужним засобом впливу на різні його прошарки. Погляд на пресу, зокрема на такий яскравий часопис, яким був «Діло», як на чинник, а не лише як на дзеркало суспільно-політичного життя, певною мірою визначає наукову актуальність статті.

Мета публікації полягає у вивченні і узагальненні через призму преси історичного досвіду національно-визвольних змагань за утворення незалежної самостійної Української держави. Зокрема, становлення часопису «Діло» в Галичині, його програмні, ідейно-політичні засади та тематичні аспекти; місце і роль видання у формуванні та утвердженні національної самосвідомості українців-галичан, розвитку української літературної мови, національної системи освіти, ідейно-політичному протистоянні москвофільському рухові; позицію преси щодо розв'язання українського національного питання напередодні.

В останні роки результати багаторічної роботи вітчизняних дослідників втілилися у кількох монографічних працях з історії української преси Галичини. Так, історією "Діла" – першої галицької

української щоденної газети займався Ю. Шаповал, автор детальної монографії, що є своєрідною "щоденниковою біографією" газети за усі 59 років її існування. (Виходу монографії передувала поява кількох статей цього дослідника). Варто відзначити і монографію І. Крупського, яка стала чи не першим у незалежній Україні узагальнювальним дослідженням з історії української преси. У фокусі уваги її автора знаходиться питання про відображення в українських часописах різних аспектів становлення та еволюції ідеології державної самостійності України.

Питання історії русофільської та народовської преси Галичини у 50–80-х рр. XIX ст. порушуються здебільшого у дослідженнях, автори яких вивчають проблеми генезису, розвитку, ідеологічного та організаційного протистояння народовства і русофільства як двох основних культурно-ідеологічних течій у житті української Галичини означеного періоду. До них, зокрема, належать статті С. Макарчука, О. Аркуші та М. Мудрого, О. Середи, Б. Янишина.

Поступове посилення впливу народовців, до яких з початку 1880-х років переходить провід національного та політичного життя українців Галичини, знайшло відображення у багатьох працях, зокрема професора О. Сухого.

У статті розглядається питання становлення та розвитку української освіти і боротьби українців Східної Галичини за свою національну школу. Ці проблеми висвітлюються у статтях Н. Черниш, Л. Сніцарчук, О. Терещук.

Висвітлення питання про роль преси у становленні української школи у Галичині зумовило звернення до публікацій з історії шкільництва у краї, зокрема таких дослідників, як Б. Ступарик, І. Курляк та ін.

Перші десятиліття XIX ст. були для українців-галичан періодом поступового національного пробудження, початком повільного і нелегкого усвідомлення власної національної ідентичності. Частина освічених русинів знаходила для себе своє справжнє національне коріння, пізнавала історичну, культурну спадщину та рідну мову. Усвідомлення своєї української тотожності тягнуло за собою намагання захистити її від тиску полонізації, прагнення просвітлювати народні маси. Поступово українська інтелігенція прийшла до розуміння необхідності боротися за політичну рівноправність українців для забезпечення вільного національного і соціального розвитку.

Потужним чинником національного самоствердження українців у Галичині була власна преса. Однак ще до середини XIX ст. через соціальну нерівність, неписьменність, бідність величезної більшості русинів українські часописи у цьому краї так і не з'явилися.

До появи української преси в Галичині спричинилося потужне піднесення національного життя українців, викликане європейською революцією 1848–1849 рр. Початок їй поклала газета "Зоря Галицька", перший номер якої вийшов у Львові у травні 1848 р. Часопис підтримував починання Головної Руської Ради, виступав на захист права українців мати в Австрійській імперії свою національно-політичну автономію.

Українська преса в Галичині у 50–70-ті рр. XIX ст. висвітлювала ідеологічне та організаційно-політичне протистояння двох основних течій інтелектуального життя українців цього краю – русофільства та народовства. Після 1849 р. це протистояння значною мірою визначало вже зміст та напрямок "Зорі Галицької".

Центральним предметом дискусії русофільських та народовських часописів були питання мови і культури, проблема вибору русинами орієнтирів національного розвитку. Зasadничо різні підходи до її вирішення визначали, серед іншого, й мову часописів обох напрямків. Якщо русофільські видання переважно писали язичієм, далекою від української напівштучною мовою, то часописи народовців сприяли утвердженню живої, народної української мови як мови сучасної преси та літератури.

На рубежі 70–80-х рр. XIX ст. провід національного життя українців Галичини переходить до народовців. Одним з виявів цього стала поява нових популярних народовських часописів: "Батьківщини" та "Діла", які зуміли серйозно потіснити досить ще сильну у той час русофільську пресу, здобути великий вплив серед галицьких українців.

Важливою складовою системи української преси Галичини кінця XIX–початку XX ст. стали педагогічні часописи. Більшість з них були виданнями різних українських просвітніх та вчительських організацій. Педагогічна преса висвітлювала питання життя української школи, становища вчителів, обстоювала право українців здобувати сучасну освіту рідною мовою нарівні з іншими народами Галичини. Педагогічні часописи краю сприяли популяризації шкільної справи у широких колах української громадськості, формуванню певною мірою автономної від впливу державних чинників системи українського шкільництва.

Рубіж XIX та XX ст. став початком нового етапу в історії українського національного руху в Галичині, на якому провід у боротьбі за національні права українців перейшов до політичних партій. Вже у самому процесі їх створення важливе місце посідали українські часописи, що виконували у ньому роль організаційних осередків та ідеологічно-теоретичних "лабораторій".

У Галичині першим офіційним українським партійним виданням став часопис "Народ" – орган Русько-української радикальної партії. З 1900 р., паралельно із створенням у краї українських національно-демократичної та соціал-демократичної партій, сформувалася і система української партійної преси. Часописи націонал-демократів, радикалів та соціал-демократів відображали та пропагували програмні вимоги партій, висвітлювали їх діяльність, інформували читачів про події суспільно-політичного життя, оцінюючи останні з точки зору партійної ідеології та програмних засад. Важливою функцією партійних газет була передвиборча агітація. Вплив на партійні видання став одним з головних важелів керівництва партіями, а боротьба за нього – важливою складовою внутрішньопартійної боротьби.

Усі українські партійні часописи Галичини посіли рішуче опозиційне становище щодо властей краю, їхньої шовіністичної політики, намагання репресіями та заборонами зупинити процес національного самоствердження галицьких українців. Спільною ознакою публікацій партійних газет була й критика існуючого соціально-економічного ладу, характер якої залежав від ідеологічної позиції тієї чи іншої партії. Водночас у матеріалах партійної преси відзеркалювалися українські міжпартійні розбіжності та суперечки, нерідко досить гострі та емоційні. Попри це, на початку ХХ ст. усі українські партії Галичини визнали ідею створення незалежної української соборної держави своєю стратегічною метою, і це знайшло відображення на сторінках партійних пресових видань. Варто зазначити, однак, що у той час її реалізація видавалася можливою лише у невизначеному і досить віддаленому майбутньому. Тому українські партії, а відтак і партійні часописи, активно пропагували ближчу, реальнішу вимогу українського національного руху – створення зі Східної Галичини окремої автономної республіки.

Видання, що їх можна було б назвати загальнополітичними, – щоденна газета "Діло" та "товстий" журнал "Літературно-науковий вісник" – відрізнялися від партійних часописів загалом помітно поміркованішим тоном публікацій, більшою увагою до питань дискусійних, теоретичних. Характерною ознакою "Літературно-наукового вісника" був його всеукраїнський характер, прагнення редакції дотримуватися принципу плюралізму щодо політичних поглядів авторів журналу. Спільним у позиції його публіцистів був захист ними прав української нації на вільний національний розвиток та політичне самоствердження, на створення своєї держави як найповнішої форми реалізації цього права.

До найяскравіших авторів "Літературно-наукового вісника" належали Михайло Грушевський та Іван Франко. М. Грушевський був публіцистом, переконливим критиком антиукраїнських поглядів з боку російських та польських шовіністів. Провідною темою публіцистичних виступів історика у "Віснику" став також заклик до подолання культурно-психологічних відмінностей між українцями-галичанами та наддніпрянцями. Статті М. Грушевського в "ЛНВ" свідчать, що його політичним ідеалом була у той час широка національна автономія України у складі демократичної Російської республіки, яка повинна була б бути організована на федеративних засадах. Публікації ж у "Віснику" Івана Франка, позначені печаттю його видатного літературного таланту, є свідченням національно-державницьких переконань письменника у зрілому віці.

"Діло", що виходило з 1880 р., на початку ХХ ст. було найвпливовішою українською газетою Галичини, виданням з тривалою традицією та поважною репутацією, яке читала українська публіка дуже різних переконань чи партійних уподобань. Характер публікацій щоденника на суспільно-політичні теми визначався його близькістю як кадровою, так і ідеологічною, до національно-демократичної партії. Відповідальні редактори газети (починаючи з 1900 р. цю посаду обіймали з перервами по кілька разів) Володимир Охримович, Євген Левицький, Олександр Борковський, Лонгин Цегельський, Василь Панейко, які здебільшого так чи інакше були пов'язані з УНДП.

Але "Діло" мало свою специфіку, що відрізняло його від офіційних партійних видань. На межі ХІХ – початку ХХ ст. його специфіка визначалася програмою національно-демократичної партії, яка апелювала до усіх українців, без огляду на їхнє соціальне становище. Характер матеріалів газети сприяв її широкій популярності і визначив унікальне місце "Діла" серед інших українських видань Галичини. Разом із формально безпартійним характером щоденника це дає підстави зарахувати його до категорії загальнополітичних часописів.

Публікації "Діла" охоплюють широке коло тем та питань. Ми ж спробуємо акцентувати увагу на тих проблемах, які відзеркалюють ті чи ніші грані українського національного питання, погляди авторів газети на проблему української державності.

"Діло" регулярно виступало на захист створення з українських земель Австрії єдиного автономного краю [1, 1900: 23 березня]. Газета багато писала про національні взаємини у Галичині, боротьбу українців за права української мови в адміністративній та судовій системі краю, у школі, енергійно та послідовно обстоювала ідею створення у Львові українського університету [1, 1903: 17 січня]. Часопис, зокрема, підтримав сецесію львівських студентів-українців у 1902 р., коли останні на знак протесту проти ігнорування

їхніх національних прав залишали навчання у Львівському університеті й роз'їжджалися на навчання у Відень, Прагу, Краків та інші міста [4, арк. 1–2].

У тогочасній Галичині, на переконання «Діла» «шкільна система, понад виховання та просвіту не втрачала політичних ознак, оскільки під польським тиском її не вдавалося зрушити на користь русинів. Майже третина громад (2300) не мала жодної школи». З боєм писала газета й про те, що через відсутність належної кількості руських гімназій у польських навчальних закладах вчиться українців більше ніж у національних [5, с.131]. Гостро ставились питання відкриття нових українських гімназій, становища народного вчителства та його просвітньої ролі.

Вважаючи науковий талант найважливішою спадщиною культурних народів, «Діло» замислюється над входженням України в європейський культурний процес як із здобутками власної культури, так і здійсненням своїх ідеалів, зокрема через впливи світової цивілізації [5, с.132].

Спільним пунктом програм усіх українських партій Галичини було запровадження в Австрії загального виборчого права, скасування куріальної системи на виборах до галицького сейму, що ставила українців у край нерівноправне становище з поляками. У 1906 р. масові мітинги та демонстрації з вимогою демократизації виборчого права проходили по усій Австро-Угорщині. Зокрема, відповідну резолюцію ухвалили й збори українського населення Львова 29 квітня 1906 р. [3, арк. 20–21]. «Діло» у своїх публікаціях регулярно висвітлювало перебіг кампанії за виборчу реформу, послідовно виступало за її впровадження.

Публіцисти "Діла" виступали за впровадження в Австрії загального виборчого права, за скасування куріальної системи на виборах до галицького сейму (це було спільною вимогою усіх українських партій Галичини), яка ставила українців у край нерівноправне становище з поляками [1, 1905: 25 січня; 1906: 1 лютого, 31 січня]. "Діло" регулярно інформувало читачів про програму та діяльність українських послів у рейсхраті та у сеймі, під час виборів агітувало за кандидатів національно-демократичної партії [2, 3 червня; 15 жовтня].

Часопис жорстко критикував ідеологію та практику москвофільського руху, панславістські ідеї, неодноразово зазначаючи, що спонсорований Росією москвофільський рух підриває національну єдність українців Галичини і об'єктивно грає на руку польській правлячій верхівці краю [1, 1900: 8 серпня; 1905: 29 травня]. Газета підкреслювала, що тогочасне слов'янофільство у Росії фактично діяло в інтересах царського уряду, російського імперіалізму [1, 1903: 23 вересня] і гостро критикувало панславістські ідеї, якщо вони тлумачилися у дусі, протилежному прагненню українців до національного самоствердження: "Редакція "Діла" не признає ніякого слов'янського, а отже, расового становища, але натомість стоїть виключно на становищі національним, а іменно українсько-руським... Найліпшим доказом на се є положення самого українсько-руського народу, над котрим старшують безправно якраз два найближчі "слов'янські брати" в Галичині та на Україні... Ми стоїмо на становищі повної рівноправності всіх, отже, й слов'янських народів, та, борючись за самостійність і самоуправління власного народу, щиро і гаряче співчуваємо автономним змаганням кожного іншого слов'янського народу" [1, 1903: 17 травня], – писала газета, пояснюючи відмову послати своїх представників на з'їзд слов'янських журналістів.

Значну увагу "Діла" викликали події російської революції 1905–1907 рр., насамперед викликане нею поживлення українського національного життя у Східній Україні, сподівання на радикальне поліпшення становища українців як нації у Російській імперії. У публікаціях газети підкреслювалося значення відродження українства в Росії для справи національного звільнення українців-галичан: "Більшість українського народу живе у Російській імперії, а тому зміна умов їх національного існування повинна зробити саме Київ "центром гравітації" українського національного руху", – писало "Діло" [1, 1905: 18 березня, 8 липня; 1906: 23 грудня].

Щоденний часопис «Діло» був своєрідним феноменом тогочасної української журналістики. Навколо цього видання об'єдналась українська інтелектуальна національна еліта та простий народ. В. Барвінський, М. Коссак, М. Желіховський, К. Левицький, В. Липинський, І. Франко, В. Охримович та ще багато дописувачів, засновників «Діла», підходили до цього видання з найвищими морально-політичними критеріями, творячи унікальну трибуну вільного, незалежного друкованого слова, тим самим спонукаючи, пробуджуючи націю до самостійного мислення і врешті-решт до боротьби за свої права та незалежність.

Аспекти, досліджувані в роботі, розкривають більші можливості до осмислення історичного досвіду діяльності української преси в окремому регіоні, вивчення тематичного спектра періодики, її вплив на суспільно-політичне життя нації. Будучи важливим джерелом української історії, преса надає в розпорядження дослідника багатий і всебічний фактичний матеріал для глибшого вивчення найважливіших процесів, які відбувались в Галичині (1848 – 1919 рр.). На основі дослідження і узагальнення традицій української преси можливі певні прогнози щодо шляхів її розвитку та української журналістики загалом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Діло: 1900–1911 рр. 2. Зоря Галицька: 1848 р. 3. Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАН України (відділ рукописів). Ф.350 (Дирекція міліції у Львові), оп.1, спр. 228б. 4. Центральний державний історичний архів у Львові. Ф.146 (Галицьке намісництво, м. Львів), оп. 8, спр. 147. 5. Шаповал Ю.Г. «Діло» (1880 – 1939 рр.): Поступ української суспільної думки. – Львів, 1999. – 384 с.

УДК 322:261.7

М. Щербата

Національний університет “Львівська політехніка”

ВПЛИВ РЕЛІГІЇ НА ПРОЦЕС ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНЦІВ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЙОГО ВІДОБРАЖЕННЯ У ПРАЦЯХ С. ТОМАШІВСЬКОГО

© Щербата М., 2009

Досліджуються праці С. Томашівського про вплив релігії на процес формування національної ідентичності українського народу. Проаналізовано ідеї вченого щодо необхідності формування в Україні єдиної Помісної церкви.

S. Tomashivsky's works about the influence of formation the national identity of Ukrainian people were investigated. It was analyzed the scientist's idea due to the necessity of formation a single United Church in Ukraine.

Одним з найсуперечливіших явищ суспільного життя є національне питання. Феномен нації, що є визначним чинником історичного розвитку, об'єктивно породив низку теорій, які намагаються це явище всунути у вузькі рамки наукових (нерідко псевдонаукових) теорій і дефініцій. Розпад тоталітарного СРСР, утворення на пострадянському просторі національних держав не тільки посилили інтерес дослідників до національного питання, але й спростували твердження багатьох з них про відмирання у постіндустріальну добу. Взаємна підтримка держави й нації у сучасному світі забезпечує виживання і гнучкість національній державі як формі культурно-політичного утворення. Доки така підтримка існує, доки держави захищають і надають вираження національній ідентичності, доти народи світу адресуватимуть свою відданість та довіру суверенним, територіально обмеженим національними державами [1, с. 51].

Основним елементом у структурі національної ідеї є національна ідентичність. Сформована ідентичність – це ототожнення людей з певною соціальною групою, внутрішнє прийняття в духовному світі особистості системи цінностей, ідеалів, норм, зразків поведінки відповідної спільноти [1, с. 54].

Національна ідентичність – це сукупність ідей, поглядів та уявлень щодо інтересів своєї нації, засобів і шляхів забезпечення цих інтересів. Вона характеризується почуттям належності й відданості людей певній нації. Сутність цього поняття – складне переплетення вроджених і набутих рис, міфологізованих уявлень і реальних образів. Національна ідентичність ґрунтується на певній системі рис – расових, культурних, психологічних (антропологічний тип, мова, релігійні вірування, традиційна обрядовість, звичаї) [7, с. 142].

В умовах незалежної України дослідження впливу релігії на процес формування національної ідентичності має важливе значення для відтворення цілісної картини суспільно-політичного і культурно-національного життя. У цьому контексті повернення і залучення до наукового обігу політичних ідей та концепцій видатних українських діячів і мислителів минулого, які присвятили свої праці проблемам релігійного життя в Україні, має особливе значення. У працях С. Томашівського прослідковується вплив релігії на процес формування національної ідентичності українського народу.

У вітчизняній та зарубіжній політичній науці немає спеціальних і узагальнювальних праць, які б розкривали погляди С. Томашівського щодо особливостей релігійного впливу на процес формування національної ідентичності українського народу. Лише в окремих публікаціях вітчизняних науковців фрагментарно висвітлюються окремі аспекти досліджуваної проблеми [4].